

a komoly vállalkozási kedv, de főleg a kitartó munkára való készség. Amit egy kártyalapra könnyen feltett, azt valami vállalkozásban nehezen kockáztatta. Amit egy merész oroszánugrással egyszerre el nem ért, arról könnyen lemondott. Nem szerette a lassú, szívós erőfeszítést, csak a nagy lendület heroizmusát. A főiskolák jelenthetik az egész nemzet számára, ha hivatásukat valóban teljesítik, a lankadatlan, céltudatos erőfeszítést legfőbb parancsként elismerő munkának tisztító tüzét. A tudományos műhelyek ilyen értelemben vett mélyen erkölcsös levegőjének az intelligencián keresztül a mindennapi életbe való áramlása lehet egyik legfőbb biztosítéka az új magyar lélek kiformálódásának.

Azokért az áldozatokért, amiket a trianoni Magyarország egyetemeiért, főiskoláiért, a tudományért, általában a magasabb műveltségért hozott és hozni fog, ellenértéket kell szolgáltatnunk. Az ellenérték csak azoknak az intellektuális és morális erőknek odaadással való ápolása lehet, melyektől a magyar nemzet jövője az élet legkülönbözőbb területein függ.

(Szeged.)

Huszi József.

A mult a jelen szolgálatában.

Gróf Klebelsberg azt akarja, hogy a magyar nemzetre most virradó korszakot a történetírás egykor a neonacionalizmus korának nevezhesse el.

A történelmi tanulmányokkal áthatott államférfi zár le e «nűszó»-val egy előre elképzelt korszakot. Nem a szó vezérli, hanem a bensőleg megrázóan átélt kor képe.

Ezt érezni ki idevonatkozó irataiból. Ugyanazon mélyebb akkordban végződik s végül teljes egységbe fonódik össze minden részlet és gondolat. Igaz belső élmény teheti csak ily egésszé a gondolatok összeségét. Minden csöppben a lélek mélyén termett egész kép tükröződik.

Ha semmi más, úgy e belső élmény átértése bizonyára az alapgondolat megbecsülésére késztet mindenkit. Bármily kicsiny részt vállalhassunk is csak a megindítandó mozgalomból, a nagy egésznek jelentősége fog áthatni bennünket.

Életről, új elevenségről van szó, itten az «irodalmi előkészítés»-nek sem szabad az önmagában kielégülő elméletnél maradnia. Még kevésbé a csupasz dobpergetésnél, amely híveket toboroz, anélkül, hogy igazán meggyőzne. Milliók élő meggyőződésére van szüksége az új lendületnek.

Mi ezúttal csak egy erecskét akarunk kiemelni Klebelsberg koncepciójából. Mesterséges alkatrész az vajjon, vagy az életműködésnek természetesen lüktető, nélkülözhetlen szervecskéje? Azt a pontot értjük, amelyben a történeti mult értékeinek megbecsülését kívánja. Nemcsak megbecsülésüket, hanem segítségül hívásukat is, mint építő-elemét az új korszaknak.

Úgy hisszük, nem csupán saját magunkról szólunk, ha azt mondjuk, hogy az ilyesmi gyakran feszélyezett érzést kelt fel az emberben. «A mult tanulságai, hagyományai». A közszellem szokásosan helyesel az ilyen szavakra, a reálisan gondolkozó ember azonban, bármily nemes színezettel is, inkább kötelességet lát azokban, mint új erőt; megkötöttséget érez üde vágyában, teremtő lendületében.

Pedig a multunkra irányuló figyelem csak egy részlete ugyan Klebelsberg koncepciójának, de mint a többi, ez a részlet is átszívódik az egészen. A «neonacionalizmus» elnevezés is erre mutat; a régi törzsön akar újonnan zöldelő

lombot. Eleven kapcsolatot akar a multtal s ezt hangsúlyozza is ; amikor a régiekre visszatekint s korszakot akar lezárni, hogy új kezdődjék, alapján véve történelmi tanulságok vezetik. Nem vonja senki sem kétségbe azt, hogy a mult hagyományainak helyesen értelmezett tisztelete összetartó erőt jelent s mélyíti a nemzeti érzést, amelynek alkotó eleme. De miként értelmezzük helyesen e tiszteletet és miként hozhat a történelmi mult szemlélete valóban mindig új segítőerőket a jelen életnek, új kedvet a jövő küzdelmeire?

Ismételjük azt, hogy nem szabad elméleti módon foglalkozni e kérdéssel ; valóságos tényezőkről érdemes csak szólnunk, amikor oly életbevágó valóság kíván lenni az új mozgalom.

A történelmi mult mindennapi hatóereje kétségtelen. E mult azonban tulajdonképpen csak azon az elméleti feldolgozáson keresztül él közöttünk, amit a hagyomány és a történetírás nyújt számunkra.

Az a veszély fenyeget tehát, hogy emberek-alkotta elméletek rabjai leszünk, ahelyett, hogy az Istentől vezetett mult élet határtalan tanulásaiban keressünk okulást.

És épen az a tény, hogy mult életre, a történelemre hivatkozunk, különösen varázst ad mindig az érvelésnek. A történelmi indokoltság növeli a gondolat erejét ; úgy tünteti fel, mintha igazságát a tudomány és tapasztalat végelesen bebizonyította volna. Talán nem győz meg, de hat. Szinte ritkaság manapság nagyobbszabású politikai szónoklat, iránymű, vezércikk, amely a történelemre ne hivatkoznék.

Kettős a veszély, ami ebből származhat.

Az egyik a történelmi gondolkodás elhatalmasodása, a túlzott hisztorizmus ; a másik a hibás történelmi gondolkodás, a hamis hisztorizmus.

Egyiknek sem volt megvetendő szerepe az emberiség szellemi multjában.

Valamikor alig mertek gondolatot kifejezni anélkül, hogy klasszikus idézetekkel ne támogassák azt. Minden kérdést multjából igyekeztek megoldani, minden végső eredményt abból igyekeztek levezetni. Mintha az ember járnai csak úgy tudna, ha mult lépéseinek emlékét idézné fel mindig magában. Mintha mi már nem tudnánk semmivel sem hozzájárulni ahhoz, amire a mult időkből, a histórián keresztül, emlékezzünk. Ami a multban történt, az mind nagyszerűbb s végtetesebb jelentőségű, mint ami most folyik. A mai élet, az csupán élet ; a mult azonban «történelem».

Részben a történetírás volt az oka ennek, amely hivatásának fontosságát, tárgyának felhők közé emelésével igyekezett hangsúlyozni ; főként azonban a történetoktatás, amely befejezett, többé nem változtatható, kész tényeket tanított, elzárván útját annak, hogy a történelem mögött az elmúlt, de azért egykor valóságos élet mozgalma táruljon fel előttünk. S ha valóban az élet példáit láttuk is meg a mult eseményeiben, lenyűgöző volt hatásuk azoknak, hiszen történelmi példák voltak.

Hiszen amúgy is mindig nagy a hatása annak, amit előttünk gondoltak vagy cselekedtek az emberek. Ha a jelen példáit épügy befejezett dolgoknak fogjuk fel, mint a történelmet szoktuk, anélkül, hogy eleven lényegét tekintենék, épügy megöli az önálló gondolatot és elhatározást, mint a túlzó hisztorizmus.

Különösen a folyó élet nagyobbjelentőségű, valamikor a történelemhez tartozandó eseményeinél és jelenségeinél fenyegeti ez a veszély a szélesebb művelt közönség ítéletét. Finom hártáival vonja be a gondolkodást, mely elzárja a mély forrást, miből az egész jellem és értelem egybeolvadt munkája az intuición

titkos csodáját hozhatja felszínre. Ezért támadtak fel a multban sokan a hisztorizmus uralma ellen, amely a multat a jelen zsarnokává tette, ahelyett, hogy szolgálatába fogadta volna. Nietzsche vészkiáltása hatott, s valóban igaza is volt: «A történetmentes állapot az anyai öle minden igaz tettnek». Nincs nagyobb érték, mint amit a megmunkált lélek teljes ösztönnel és értelemmel, az egyéniség egész ujjongásával igaz értéknek fedez fel, szinte újjonnan teremtve azt önmagában.

Ez az oka, hogy a legtöbb gyakorlati gondolkodású ember a holtak tudományának látja a történelmet. Némi ismerete a szokásos műveltséghez tartozik; más rendeltetése nincsen. Talán a legszerencsétlenebb tudomány. Zavartan kapkodunk iskolai emlékeinkhez, ha szóba kerül.

Míg a közfelfogás bármely más tudomány emberében az alkotó mestert látja, a történettudósban a rejtelmes régi adatok tárházát. Az emberek kiábrándulnak, ha észreveszik, hogy a történettudós nem tud véletlenül valamit a régiekről, amiről pedig ők maguk is hallottak vagy olvastak valahol. Holott a mérnöktől, ki repülőgépet épít, nem kívánják, hogy mindjárt például gőzekét is tudjon csinálni. A belgyógyászat orvosprofesszorán sem csodálkoznak, ha sebészhez küldi szükség esetén betegét. A történelem szakemberéről nem képzelik, hogy szintén alkotásra van hivatva. A filozófusról is tudják, hogy gondolkozik. A történettudósról inkább csak azt, hogy kutat, keres és — tud.

Ez az eredménye annak, hogy nem életkérdéseket, problémákat vetett fel az iskolákban a történettanítás, hanem kész s befejezett anyagot adott. S ezért érzik úgy sokan, amikor a történeti multtal való kapcsolatról, a hagyományok tiszteletéről hallanak, hogy merev és holt dolgokra kell esküdniök.

Az elméleteket azonban könnyű megváltoztatni, ha eleven tények nem sorakoznak mögöttük; könnyű az írott történelmet saját tetszésünkre és céljainkra magyarázunk. És itt mutatkozik a másik veszedelem, a hamis hisztorizmus veszélye. A túlzó hisztorizmussal párosulva ez adott oly makacs erőt a régi rendi Magyarország ellenállásának az újjászületés eszméivel szemben; a történelemből merítették a hitet, hogy a nemesi kiváltság azonos a nemzeti szabadsággal. Így fordult például a középkor sötétsége ellen a felszabadult emberi szellem és gyűlölte s száműzte a maga életéből a nagy értékeket is, amiket ez a középkor teremtett. Sokan talán még ma sem tudják, hogy csupán azért gyűlölnék valami intézményt vagy eszményt, mert «középkori». A magyarság nagyjait ezért állíthatják olyan irányok szolgálatába, amelyeket azok maguk tagadtak volna meg leghatározottabban; oly réteget borítottak így reájuk, hogy a történetírásnak valósággal úgy kell kiásnia abból igaz alakjukat.

Ez a torzító kép szintén csak arra alkalmas, hogy idővel elveszék a hit a történelem életrevaló hasznában, kivéve azt a hasznot, mit bárki húzhat belőle, önkényesen magyarázva a multat saját céljai érdekében. A kommunizmus gyűlöletet merített a multból a régi uralkodó osztályok ellen; a kommunizmus után pedig sok történelmi család címeres zászlaját vonatta fel kastélyaira és az igazi nemzetmentés e tetteire büszkén engedte süllyedni a talajt maga alatt tovább lefelé.

Úgy hisszük, szükség volt arra, hogy a történeti gondolkodás e hibáit hangsúlyozzuk, épen Klebelsberg szózatával kapcsolatban. Épen azért, mert sokan érzik mindezt, ha öntudatlanul is és sokan hajlandók lennének az új program e pontja mellett, a tisztelet kellő adójával a történeti mult iránt, értetlenül elhaladni.

Klebelsberg gondolata pedig e pontban sem hátra, hanem előre irányul.

Nevelő hatást, nemzeti önismeretet, a közönséggel szemben való felelősségérzet ébredését, igaz értékek felfedezését és fejlesztését várja a mult szemléletétől.

Nem cinikus kritikát kívánunk a multtal szemben. Szokásos kedvtelés az, hogy a mult eseményeit és embereit mintegy magunk közé rántjuk le a történelmi magaslatokról. Époly egyoldalú dolog, mint a túlzó történelemtisztelet; s tulajdonképen csak érdes reakciója annak. A pletykaszerű történet-szemlélet épúgy nem fogja fel a mult életet egész teljében s épúgy nem mutat-hat helyes utakat a jelen élet egész teljének felfogására.

Mert itt van a kérdés kulcsa: a történelem az elmult, de valóságos életnek elméleti összefoglalása. Igaz, hogy csak elméletben maradt ránk, de ez elméletnek valóságos életet kell érzékeltetnie.

A jelen életet közvetlenül tapasztaljuk, de nehezen látjuk meg kívülről, összefoglalóan, és nem ismerjük, mik lesznek eredményei. A mult életet viszont nehéz valóságos közvetlenséggel átélni, de annál összefoglalóbban látjuk elméletben és ismerjük eredményeit.

A történelem gyakorlat az élet megértésére. A jelen élet pedig adja a tapasztalatot a történelem helyes megértéséhez.

Ez az örök kölcsönösség a lényege mindennek. Az elméletet étellel töltjük meg, hogy az élet elméletét kialakíthassuk magunkban.

Ezért hiábavaló dolog, ha a történelemben csak kész formákat és eredményeket látunk. Életet kell látnunk benne. Máskülönbén megállunk a régiség misztikus tiszteleténél s nem lesz átélt új tanulság belőle.

Az igazi történelem tehát inkább rombolja a misztikumot, mint erősíti azt, amennyiben emberi életet lát ott, ahol különben távolból előtűnő csodát szeretünk látni.

Örök élettényezőik szerepét keressük a multban. Egy egységes, magasabb öntudat támad akkor, ha a történetet jelen szemmel és a jelent történelmi távlatokból tudjuk nézni.

Folytonos cseréje e két lelki folyamatnak egyre magasabb megértéshez vihet bennünket és egyre öntudatosabb uralomra az élet változatosságai fölött.

Nem határozott tanácsot ad tehát a történelem az élet különös helyzeteiben; hiba az, ha ilyesmit keresünk benne. Hanem a lelket gyúrja, az életkézséget neveli, akár a sport az izmokat és a szervezetet.

Nem a jelen nemzedék babonás tisztelete tiszteli meg valóban az ősök emlékét, hanem az élettanulság, mit küzdelmeiknek megértése ad számunkra.

Oly alapelemeiben kell a történelem tanulságait magunkba szívni, hogy azok öntudatlanul is legbelsőbb lelki kincstárunkba kerüljenek. Így hagyják meg elhatározásaink előtt a legtökéletesebb szabadságot is nekünk. Mert így hatnak csak szellemi és érzelmi világunk más tényezőivel összeolvad-tan; azokkal együttesen csíholják ki bennünk az igaz intuíció hirtelen teljes világoosságát.

Az ideálok, eszmék szerepét az emberi életben, a lélek és a természet örök viaskodását, az egyén helyzetét a társadalomban, a nemzetét az emberiségben így figyelhetjük csak valóságos értékeléssel. Az ilyen elemi kérdések életpéldáit kell keresnünk a történelemben.

Nem elmerengésre, bámulatra rendeltetett hát a multak tudománya; mint minden tudomány, újat akar. Nem visszafelé akar húzni, hanem minden részletével előre vezetni.

Nincs is addig valóban feldolgozva semmi formája és eseménye a mult-

nak, míg nem érezhetjük, hogy valami módon előre nem visz bennünket a jelenben. Míg legalább egy parányi mozdulatot nem érzünk örömmel magunkban, apró lelki lökést: ezzel is többek vagyunk.

Határtalan a tennivaló e téren, határtalan a «nemzet összes oktatói»-nak feladata, míg Klebelsberg programmjának ezen pontja is valóban segítséget jelenthet majd az új jövő felépítésében.

A tanítóképzésnek bele kell vésnie az oktatók lelkébe, hogy a multnak egy jól megértett és elevenen átélt részlete többet ér, mint az egész magyar történelem pontos «tudása». Hogy a történelem nem kész és lezárt valami, hanem a problémák végtelen változatainak élénk tárulása. Nem emlékezni kell itten elsősorban, hanem érezni és gondolkozni.

Igy mentesítik az ifjúságot a veszélytől, hogy az önálló gondolkodást túlzó hisztorizmus bénítsa meg; s attól, hogy a hamis történeti indokolás jogosulatlan erőt adjon előttük nem igaz céloknak is. A nemzet oktatói közé kell soroznunk a történelem tudományának szakembereit is.

Nehéz átboltozni a területet, ami a szaktudományt a szélesebb közönségtől elválasztja. Nem is szükséges az, hogy minden történelmi mű a nagyközönség számára is irassék. De szükséges az, hogy a tudós kutató minden részletkérdésben odáig hatoljon, ahol közös emberi érdeküre találni; és szükséges az is, hogy az ilyen eredményt ne hagyja kifejezetlenül. A nagyközönséghez közvetítő újabb feldolgozások így vehetik át a legilletékesebb kézből a részleteknek az egészre való vetítését, azaz a történelemben mutatkozó valódi életproblémákat.

A szélesebb közönségben így ébredhet csak újra kedv történeti művek olvasására. A felvett problémákban közösséget talál saját egyéni gondolataival s üdülést jelent számára minden ilyen mondat, akár elfogadja az író véleményét, akár nem. Üdülést, mi kedvet hoz a szakszerűbb részek olvasására és végül az önálló megfontolásra is.

A kultuszminiszter tettekkel bizonyította már be, hogy a történeti multra való figyelmeztetést így értelmezi. Iskolák állítása, az oktatás reformja egyrészt; másrészt pedig a történettudományok lelkes pártolása. Ez utóbbi program egy évtized munkája, máris oly fellendülést hozott, amelyhez hasonlóra az utolsó emberöltőkben aligha találunk.

Igy juthat majd mindig szorosabb életközösségbe a mult és a jelen. A történettudományt mind mélyebb célok felé vezeti az a gondolat, hogy a jelen nemzedék valóban élet-hasznot lát munkájában; az élő nemzedék pedig nem tévedések igazolását keresi a multban, hanem gyönyörűséggel érzi magát benn a nemzeti élet folytonosságában. A «történeti felelősség elmélyített tudata» nem megkötője, hanem örömteljes vezetője lesz nagy elhatározásainak.

Hajnal István.

Magyarország közköztudásügye a világháború óta. Összeállította Kornis Gyula. (Budapest, 1927. A Magy. Paedagogiai Társ. kiadása.) Alig jelent meg a hatalmas kétkötetes alapvető mű Kornis Gyula tollából *A magyar művelődés eszményei*-ről, máris — csaknem egyidejűleg a *Kultúra* és *Politika* tanulmánykötettel — egy további öt és félszáz lap terjedelmű munka hagyta el a sajtót az ő neve alatt.

Bámulatos teljesítőképességről tanuskodik ez már önmagában is, de még hihetlenebbé válik, ha meggondoljuk a magyar iskolaügy e vezérférfiának végtelenül sokoldalú elfoglaltságát s azt a felelősségterhet, amely mint kultúránk egyik reformátorának vállalaira nehezedik. Hasznos és feltétlenül szükséges munkát végzett épen ezzel a címben jelzett könyvvel is. Még szakemberek is nehezen bírták átte-